

DOI: 10.18039/ajesi.1590724

Values in Primary Scholl Turkish and Azerbaijan Language Textbooks: A Comparative Study¹

Almaz ZAKARYAYEVA², Ş. Dilek BELET BOYACI³

Date Submitted: 25.11.2024

Date Accepted: 22.09.2025

Type⁴: Research Article

Abstract

This research aims to comparatively examine the values in textbooks used in teaching mother tongue in primary schools in Azerbaijan and Türkiye, which have common religion, language, ethnicity, history and culture. In this study, the reading texts and visuals in a total of eight textbooks prepared for primary school 1st-4th grades in both countries, approved by the Ministry of National Education in Türkiye and the Ministry of Education in Azerbaijan, were examined using the document analysis technique. In order to examine the textbooks, the value classification created by the researchers was used, based on the root values defined in the primary school programs and the values in Schwartz's Values Scale. Descriptive analysis was preferred to analyze the data obtained. As a result of the research, it was seen that all the values included in the study were included in the native language teaching textbooks of Turkey and Azerbaijan, although they were repeated with different frequencies at all grade levels of primary school. However, while the values of self-direction, tradition, conformity and success were given more place in the books of both countries, the value of justice was more prominent in the books. It was concluded that the preliminary texts were more prominent than the visuals in terms of value education. In line with the results of the research, it was suggested that the distribution of values in the textbooks of both countries should be organized by taking into account the characteristics of the students at the grade levels, and that the texts as well as the visuals should be enriched in terms of quality and quantity in the context of value education while preparing the textbooks.

Keywords: Turkish, Azerbaijani language, Value, Primary school, Textbook

Cite: Zakaryayeva, A., & Belet Boyacı, Ş. D. (2025). Values in Primary Scholl Turkish and Azerbaijan Language Textbooks: A Comparative Study. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 15(3), 1115-1144. <https://doi.org/10.18039/ajesi.1590724>

¹ This research was conducted by Almaz Zakaryayeva, It was produced from the master's thesis titled Comparative Examination of Values in Native Language Textbooks Taught in Primary Schools in Turkey and Azerbaijan, conducted under the supervision of Prof. Dr. Ş. Dilek Belet Boyacı.

² Researcher, Azerbaijan 0009-0004-6398-0808

³ Prof. Dr., Anadolu University, Education Faculty, Primary Education Department, Türkiye, 0000-0002-6050-1718

⁴ This study was carried out with the Ethics Committee Approval of Anadolu University dated 02.05.2023 and numbered 514666

İlkokul Türkçe ve Azerbaycan Dili Ders Kitaplarında Yer Alan Değerler: Karşılaştırmalı Bir İncelenme¹

Almaz ZAKARYAYEVA², Ş. Dilek BELET BOYACI³

Gönderim Tarihi: 25.11.2024

Kabul Tarihi: 22.09.2025

Türü⁴: Araştırma Makalesi

Öz

Bu araştırmada, ortak din, dil, etnik köken, tarih ve kültüre sahip Azerbaycan ve Türkiye’de ilkokullarda ana dili öğretiminde kullanılan ders kitaplarında yer alan değerlerin karşılaştırmalı olarak incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada, Türkiye’de Millî Eğitim Bakanlığı’nın Azerbaycan’da ise Tahsil Nazırlığının onayından geçmiş her iki ülkede ilkokul 1.- 4. sınıflar için hazırlanan toplam sekiz ders kitabındaki okuma metinleri ve görseller doküman incelemesi tekniği ile incelenmiştir. Ders kitaplarının incelenmesi amacıyla ilkokul programlarında tanımlanan kök değerler ve Schwartz’ın Değerler Sınıflaması’ndan yola çıkarak araştırmacıların oluşturduğu değer sınıflaması kullanılmıştır. Elde edilen verilerin çözümlenmesinde ise betimsel analiz tercih edilmiştir. Araştırma sonucunda Türkiye ve Azerbaycan ana dili ders kitaplarında ilkokulun tüm sınıf düzeylerinde farklı sıklıkla tekrarlanmalarına karşın çalışma kapsamına alınan tüm değerlere yer verildiği görülmüş, bununla birlikte her iki ülke kitaplarında özyönelim, geleneksellik, uyma ve başarı değerine daha fazla yer verilirken, adalet değerinin kitaplarda daha az yer bulduğu, metinlerin değer eğitimi açısından görsellerden daha fazla öne çıktığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma sonuçları doğrultusunda; her iki ülkenin ders kitaplarındaki değer dağılımlarının sınıf düzeylerindeki öğrencilerin özellikleri göz önünde bulundurularak düzenlenmesi, ayrıca ders kitaplarını hazırlarken metinlerin yanı sıra görsellerin de nitelik ve nicelik açısından değer eğitimi bağlamında zenginleştirilmesi önerileri getirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Türkçe, Azerbaycan dili, Değer, İlkokul, Ders kitabı

Atıf: Zakaryayeva, A., & Belet Boyacı, Ş. D. (2025). İlkokul Türkçe ve Azerbaycan dili ders kitaplarında yer alan değerler: Karşılaştırmalı bir inceleme. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 15(3), 1115-1144. <https://doi.org/10.18039/ajesi.1590724>

¹ Bu araştırma, Almaz Zakaryayeva tarafından Prof. Dr. Ş. Dilek Belet Boyacı danışmanlığındaki Türkçe ve Azerbaycan Ana Dili Ders Kitaplarındaki Değerlerin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi başlıklı yüksek lisans tez çalışmasından üretilmiştir.

² Researcher, Azerbaijan 0009-0004-6398-0808

³ Prof. Dr., Anadolu University, Education Faculty, Primary Education Department, Türkiye, 0000-0002-6050-1718

⁴ Bu çalışma Anadolu Üniversitesi’nin 02.05.2023 tarih ve 514666 sayılı Etik Kurul Onayı alınarak gerçekleştirilmiştir.

Giriş

Toplumun huzuru, toplumdaki bireylerin doğruyu, yanlış birbirinden ayırt edebilmesi, başka insanlarla iş birliği içinde çalışabilmesi ve birbirleriyle doğru şekilde ilişki kurabilmesi değerlerin insanlara doğru şekilde aktarılması ile mümkün olabilir. Milli, manevi, sosyal, ahlaki ve kültürel değerler toplumsal yaşantının temel yapısını oluşturmaktadır. Toplumsal değerler, parmak izi gibi toplumların kimliklerinin işaretidir ve insan davranışının temelini oluşturmaktadır (Canatan, 2008). İnsanların sosyal ilişkilerini saptamada, biçimlendirmede ve yönlendirmede önemli olan değerler Aktaş Ersoy'a göre (2022, s.10) insanın kendi düşüncelerinde ve psikolojik olarak insanlarla ilişkisinde yeri olan, arzu olunan davranışları içeren bir ölçüt ve insanın malik olduğu derin duyarlılık şeklinde tanımlanmıştır.

Değerler kimi disiplinlerle birlikte eğitimin de konusudur. Toplum için kıymetli olan değerleri gelecek kuşaklara doğru bir şekilde aktarabilmek için değerler eğitimi çok önemli rol oynamaktadır. Değerler eğitimi, çocukların fikirlerini özgür ve yaratıcı bir şekilde ifade etmelerine, kendilerini tanımayı öğrenmelerine katkı sağlarlar. Aynı zamanda bu eğitim çocukların aile birliğinin bozulması, istismar ve akranlar arasındaki olumsuz yaşantılara maruz kalma gibi toplumda ortaya çıkan sorunları tanımalarında ve karşılaşmaları durumunda bu sorunlarla başa çıkabilmeleri açısından da oldukça önemli bir konudur (Yazıcı, 2006, akt. Alimcan ve Altunay Şam, 2017).

Alanyazın incelendiğinde değerlerin birçok araştırmacı tarafından sınıflandırıldığı görülmektedir. Bu sınıflandırmalara; "Spranger Değer Sınıflandırması (1928)", "Rokeach Değer Sınıflandırması (1973)", "Lickona'nın Temel ve Ahlaki Değer Sınıflandırması (1991)", "Akbaş'ın Değer Sınıflandırması (2004)", "Ülken'in Değer Sınıflandırması (1940)" örnek verilebilir. Bu araştırmada ise Türkiye'de ve Azerbaycan'da ilköğretim kademesinde kullanılan ana dili öğretimi ders kitaplarını incelemek amacıyla Tablo 1 ve Tablo 2'de verilen "MEB Kök Değerler"i (Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), 2019) ve "Schwartz'ın Değerler Sınıflaması" benimsenerek araştırmacıların oluşturduğu değer sınıflaması kullanılmıştır (Schwartz vd., 2012, akt. Boyacı, Güner ve Babadağ, 2017). Araştırmada literatürde kabul görölme ve benimsenme düzeyinin yüksek olması, kapsam genişliğinin göz önünde bulundurulması, incelenen materyallerin ders kitabı olması ve öğretim programıyla bir bütünselliğine sahip olması gibi ölçütler ile alan uzmanlarının da bu sınıflamaları önermesi doğrultusunda çalışmada söz konusu iki sınıflama tercih edilmiştir.

Tablo 1

Kök Değerler

Kök Değerler	Tanımları
Adalet	Hakkın gözetilmesi ve yerine getirilmesi. Haklı ile haksızın ayırt edilmesi
Dostluk	Zevklerin ve düşüncelerin uyuşması
Dürüstlük	İnsanın söz ve davranışlarıyla, niyet ve inancında iyilikten ve güzellikten yana olması
Öz Denetim	İnsanın kendi kendini yönetme yeteneğini kazanması
Sabır	Koşulların zorlaştığı zamanlarda özgüven ve cesareti kaybetmeme duygusu

Saygı	Bir kimseye, bir şeye karşı dikkatli, özenli, ölçülü davranmaya sebep olan sevgi duygusu
Sevgi	İnsanı bir şeye veya bir kimseye karşı yakın ilgi ve bağlılık göstermeye yönelten duygu.
Sorumluluk	Kişinin kendi davranışlarını veya yetki alanına giren herhangi bir durumun sonuçlarını üstlenmesi
Vatanseverlik	Bir bireyin ülkesine duyduğu sevgi ve bağlılık
Yardımseverlik	Herhangi bir canlıya yardım etmekten dolayı mutlu ve huzurlu olma duygularının yaşanması

Tablo 1’de görüldüğü gibi MEB (2019) kök değerler sınıflaması adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik ve yardımseverlik olmak üzere 10 ana değerden oluşmaktadır.

Tablo 2

Schwartz’ın Değerler Sınıflaması

Değer tipi	Tanım ve amaç
Özyönelim	Özgür fikir ve eylem seçme, yaratma, keşfetme
Uyarılım	Coşku, yenileşme ve hayata meydan okuma
Hazcılık	Kişisel haz ve duyusal tatmin
Başarı	Sosyal standartlara göre yeterlilik gösteren şahsi başarı
Güç	Toplumsal statü ve itibar, insanlar ve kaynak üzerinde hakimiyet ve denetim
Güvenlik	Toplumun, şahsi ilişkilerin ve insanın kendisinin asayışı ve huzuru
Uyma	Başkalarının canını sıkacak ya da onları zarara sokacak, sosyal beklentilere veya kurallara uymayacak eylem ve isteklerin sınırlandırılması
Geleneksellik	Geleneksel medeniyete veya dinin temin ettiği görenek ve fıkirlere hürmet, bağlılık ve onama
İyilikseverlik	İnsanların refahını koruma ve geliştirme, yakın ilişki
Evrenselcilik	Uzlaşma, övgü, hoşgörü, insan ve doğayı koruma

Tablo 2’de görüldüğü gibi Schwartz’ın değerler sınıflaması özyönelim, uyarılım hazcılık, başarı, güç, güvenlik, uyma, geleneksellik, iyilikseverlik ve evrenselcilik olmak üzere 10 ana değerden oluşmaktadır (Schwartz vd., 2012, akt. Boyacı, Güner ve Babadağ, 2017). Her iki sınıflamada da bulunan değerlerin eğitimi birçok alanla ilişkilidir. Bu alanlardan biri de dildir.

Dil, her toplumun kendine ait geçmişte var olmuş değerlerini gelecek nesillere aktarmada çok önemli bir rol oynar (Akar, 2017). Şimşek (2020, s. 9) dilin “İnsanlar arasında anlaşmayı sağlayan seslerden ve bu seslerin sembollerinden oluşan çok gelişmiş bir iletişim aracı” olduğunu ifade etmektedir. Türkiye’de ve Azerbaycan’da temel dersler olan Türkçe ve Azerbaycan dili dersleri; yapıları, amaçları ve içerikleri bağlamında değer eğitimi bakımından oldukça önemli bir yere sahiptir. Öğrencilerin millî ve evrensel değerleri öğrenmelerinde, Türkçe ve Azerbaycan dilinin tüm imkânlarından yararlanılabilir.

Türkçe dersi öğretim programında değer eğitiminin yeri oldukça önemlidir (Coşkun ve Derse, 2021). Türkçe Dersi Öğretim Programında (MEB, 2019, s. 4):

Değerler, öğretim programlarının özünde yer alan ilkeler bütünüdür. Esas insani niteliği meydana getiren değerlerimiz, hayatımızın alışlagelmiş durumu ve rastımıza çıkan problemlerin üstesinden gelmede harekete geçmemizi temin eden iktidarın ve gayretin kaynağıdır. Eğitim sistemimiz her bir üyesine elverişli etik kararlar alma ve bunları hareketlerinde gösterme becerisini kazandırma gayesindedir. Esas değerleri özümsemiş bireyler geliştirmek eğitim sisteminin ana vazifesidir. Eğitim sistemi değerleri kazandırma hedefi çerçevesindeki vazifesini, öğretim programlarını da kapsayan eğitim programıyla gerçekleştirir. Değerlerimiz, öğretim programlarının hepsinde ve ayrı ayrı her ünitesinde bulunmuştur. Öğretim programlarında yer alan “kök değerler”: adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverliktir.

2024 Türkçe Dersi Öğretim Programı da değerler eğitimi dil becerileriyle entegre bir şekilde sunarak, öğrencilerin hem akademik hem de ahlaki gelişimlerini destekleyen yapıyı vurgulamaktadır. Bu programda, öğrencilerin değerleri içselleştirerek, Erdem-Değer-Eylem çerçevesinde onları günlük yaşamlarında uygulamalarının hedeflendiği ifade edilmektedir. (MEB, 2024).

Türkçede olduğu gibi Azerbaycan dilinde de değerlerin öğretilmesine önem verilmektedir. Bu konuda Azerbaycan dilinin öğretim programında dersin amaçlarından biri olan “Çocuklar, ana dillerini güzel ve etkili bir biçimde öğrenerek Azerbaycan tarihi geçmişini, medeniyetini ve manevi değerlerini iyi bir biçimde kavrayabilirler” ifadesi ile Azerbaycan dilinde değer eğitiminin yeri görülebilmektedir (İbrahimoğlu ve Şan, 2018). Azerbaycan dili programlarında, dilin, kültürün ve toplumun özünü yansıtan bir araç olarak değer eğitiminde önemli bir role sahip olduğu, anaokulundan başlayarak eğitimin temel amacının ise, evrensel ve milli değerleri kazandırmak üzerine kurulu olduğu ifade edilmektedir (Ergün,1997). Ancak bununla birlikte Azerbaycan dili dersi öğretim programında değerler eğitimi kazanımı da bulunmamaktadır (Urfa, 2019).

Geçmişten günümüze doğru Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ilişkilerin güçlendiği gibi iki ülkenin; kültürü, değerleri ve eğitim sistemi gibi birçok alanda benzerliklerinin arttığı söylenebilir. Öyle ki Azerbaycan’ın ikinci Cumhurbaşkanı Ebulfaz Elçibey’le başlayan “İki Devlet, Bir Millet” anlayışı da Azerbaycan ve Türkiye’nin ortak kültürlerinin olduğuna vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda iki ülkenin kültür ve eğitim açısından birbiri ile olan ilişkilerinin oldukça önemli olduğu görülmektedir. Kültürün de içinde olduğu milli, manevi ve ahlaki değerlerin en önemli yansıtıcısı, tanığı ve geliştiricisi olan dilin eğitimiyle ilgili kaynaklar bağlamında incelenmesinin iki ülke arasındaki ortaklığın ortaya konulması açısından önemli olduğu düşünülmektedir (Turan, 2016).

İlkokul Türkçe ve Azerbaycan dili derslerinde değerlerin öğrencilere etkili bir şekilde öğretilmesinde en elverişli kaynaklardan biri de metinlerdir (Coşkun ve Derse, 2021). Değer eğitiminde kullanılan metinlerin dili ve içeriği oldukça önemlidir. Diğer bir deyişle metinler, değerler açısından zengin materyaller olduğu için öğrencilerin daha çok değeri fark etmesine ve bu değerleri kendi yaşantısında nasıl uygulayacağını anlamasına yardımcı olur. Metinlerin yanı sıra şiirler ve görsel öğeler de toplumsal değerleri kendisinde barındıran kültürel öğelerdir (Üstün Zekalılar Derneği, 2023). Türkçe ve Azerbaycan dili ders kitaplarında yer alan görsel

materyaller bir anlam içermektedir. Kitaplarda yer alan metinlerin yanı sıra o metinlerle ilişkin görsellerinde kitapta yer alması öğrencilerin öğrendikleri bilgileri ve değerleri daha anlamlı hale getirir (Öztürk ve Özkan, 2018). Nitekim ders kitaplarında bulunan metin ve görseller açık veya kapalı bir biçimde değer eğitimi için olanak sağlamaktadır (Aslan, Keskin ve Önder, 2019). Görsel öğeler öğrenmeye karşı motivasyonu artırır ve bireylerin derse olan ilgisini canlı tutar. Bu da değer eğitiminin etkinliğini doğrudan etkiler (Kaya ve Dağ, 2013).

Problem Durumu

Eğitim kademelerinin temelini oluşturan ve değer eğitimi açısından oldukça hassas bir dönem olarak kabul edilen ilköğretim dönemi (Küçüköğlu, Albayrak ve Serin, 2020) öğrencilerin bir birey olarak kendi ihtiyaçlarından başlayarak toplumun ihtiyaçlarına odaklandıkları bir dönemdir. Bu süreçte öğrencilerin edindikleri bilgi, beceri ve davranışlar onların kişiliğinin gelişiminde de çok önemli bir rol oynar. İlkokul dönemindeki çocuklara kazandırılmak istenen değerlerin niteliği kadar bu değerlerin nasıl aktarıldığı da önem arz etmektedir. Bu noktada çocuklara değerlerin kazandırılmasında doğrudan ya da dolaylı değer eğitimi yaklaşımları kullanılabilmektedir (Belet ve Deveci, 2008). Değer eğitimi için kullanılacak önemli kaynaklardan biri de ders kitaplarındaki metinler ve görsellerdir. Değer eğitimi için kullanılan ders kitaplarında doğrudan öğüt vermek yerine sebep-sonuç ilişkisi kurulmaya çalışılması önemlidir. Ayrıca bu materyaller çocuğun esnek düşünmesine ve yaratıcılığına hizmet etmeli, onun duyuşsal dünyasını beslemeli, ilgisini çekmeli, merak uyandırmalı ve onu öğrenmeye karşı güdülemelidir (Güleryüz, 2006). Çocuğun anlama ve kavrama yetisi göz önünde bulundurulduğunda öğretilmek istenen değerlerin metin kurmacası içinde etkin bir şekilde iletebileceği söylenebilir (Uçak, 2010). Nitekim Demirel (2010)'de çocuklar için yazılan eserlerde verilmek istenen iletilerin çocuğun gelişim alanlarını olumlu etkilemesi gerektiğini ifade etmekte ve bu iletilerin onun yaşam gerçeklerine uygun olarak sanatsal bir dille, doğrudan değil ama anlaşılır bir üslupla verilmesi gerektiğinin altını çizmektedir. Metinler, bireyin düşünsel, duygusal ve ahlaki gelişimini destekleyerek değerlerin doğal bir şekilde öğrenilmesine ortam hazırlar (Kayabaşı, 2008). Metinler aracılığıyla bireyler, farklı yaşam deneyimlerine tanıklık eder ve bu deneyimlerden değer çıkarımları yaparlar. Değerlerin kazanılmasında sadece sözel ve yazılı metinler değil, aynı zamanda görsel materyaller de etkili araçlar olarak kullanılmaktadır. Görseller, soyut değerlerin somutlaştırılmasına imkân tanıyarak, bireyin değerleri daha kolay anlamasını ve içselleştirmesini sağlar (Thornhill, 2012). Görseller, bireyin duygusal dünyasına hitap ederek değerlerin daha derinden kavranmasına yardımcı olur. Empati, adalet, merhamet gibi değerler, etkileyici bir görsel ile daha güçlü bir biçimde aktarılabilir (Yıldırım, 2011). Bu kapsamda Türkçe ve Azerbaycan ders kitaplarında yer alan metinlerin ve görsellerin değer eğitimi açısından incelenmesinin alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Belirli bir durumu bir diğerine tercih etme eğilimi olarak tanımlanan değerler, bireylere; nelerin önemli olduğuna, bireylerin neleri tercih etmeleri ve nasıl yaşamaları gerektiğine dair kılavuzluk etmektedir (Akbaş, 2008). Zor durumlarda bireylere yol gösteren değerler, bireylerin hayatında işaret levhalarına benzetilmektedir (Aydın ve Akyol Gürler, 2012). Değer eğitimi açısından önemli bir dönem olan ilköğretim çağında, Türkçe dersinde kullanılan metinler, görseller gibi yardımcı öğeler etkin bir eğitim süreci açısından önemli kaynaklardır. Literatüre

bakıldığında, Avrupa ülkeleri arasındaki ders kitapları karşılaştırmaları yaygınken, Türk Dünyası içindeki ders kitaplarının değerler açısından karşılaştırılması sınırlıdır. Türkçe ve Azerbaycan dili gibi birbirine yakın iki dilin karşılaştırılmasının bu alandaki boşluğu dolduracak nitelikte yeni ve özgün bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Her iki ülke kültürel olarak yakın olsa da eğitim sistemleri farklı şekilde gelişmiştir. Türkiye, Avrupa Birliği uyum süreci çerçevesinde değer eğitime farklı boyutlar kazandırmıştır. Azerbaycan ise Sovyet sonrası dönemde kendi özgün eğitim reformlarını gerçekleştirmiştir. Bu farklı gelişim çizgileri, değer eğitiminin farklı vurgu ve önceliklerle nasıl biçimlendiğini göstermesi açısından incelenmeye değerdir. Bu araştırma, Türk dünyasına özgü değerlerin, iki ülkenin ilköğretim ana dili öğretiminde kullanılan ders kitaplarının karşılaştırmalı olarak ele alınması bağlamında alana yönelik farklı bir bakış açısı sunacağı düşünülmektedir.

Bu araştırmanın temel amacı, Türkiye ve Azerbaycan'daki ilköğretim ana dili kitaplarında yer alan metinler ve görsellerin değerler bağlamında karşılaştırmalı olarak incelenmesidir. Bu amaçla şu sorulara yanıt bulunmaya çalışılmıştır:

- Türkçe ve Azerbaycan dili ilköğretim kitaplarında hangi değerlere yer verilmektedir?
- Türkçe ve Azerbaycan dili ilköğretim kitaplarında değerlerin sınıf düzeylerine dağılımları farklılaşmakta mıdır?

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Türkçe ve Azerbaycan dili ilköğretim ders kitaplarındaki metinlerin ve görsellerin yer verilen değerler bağlamında incelenmesinin ve karşılaştırılmasının amaçlandığı bu çalışmada temel nitel araştırma deseni benimsenmiştir. Nitel araştırma kapsamında görüşme, doküman analizi ya da gözlem şeklindeki veri toplama yöntemleriyle olayların kendi ortamında, sahici ve tam olarak ortaya konulması hedeflenmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2021). Temel nitel araştırma desininin benimsendiği bu çalışmada veriler doküman incelemesi yoluyla elde edilmiştir. Doküman incelemesinde, var olan kayıt ve belgeler incelenerek veri elde edilmektedir. Bu tür çalışmalarda, çalışmayı yapan şahıs, ihtiyaç duyulan verilere, gözlem ve görüşme yapmadan ulaşabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2021).

Veri Kaynakları

Araştırmanın veri toplama sürecinde ilk olarak araştırmacılar, 2022-2023 öğretim yılında ilköğretimde kullanılan Türkçe ve Azerbaycan dili 1-4.sınıf kitaplarına erişmiştir.

Bu çalışmada veriler 2022-2023 yıllarında Türkiye ve Azerbaycan'da okullarda okutulan ilköğretim Türkçe ve Azerbaycan Dili (1-4.sınıf) ders kitaplarından elde edilmiştir. Her bir dilde 4 sınıf olmak üzere toplamda 8 ders kitabı incelenmiştir. 2023-2024 eğitim öğretim yıllarında ilköğretim 1-4.sınıf Türkçe ve Azerbaycan Dili derslerinde kullanılmaları nedeniyle bu kitaplar tercih edilmiştir.

Verilerin Toplanması

Araştırmanın verileri doküman incelenmesi yoluyla toplanmıştır. Doküman incelemesinde araştırmacı dokümanları sadece çözümlemekle kalmamakta, onları

yorumlayarak tekrardan oluşturmaktadır (Baş ve Akturan, 2017). Bu çalışmanın dokümanları 1.-4. sınıf ders kitapları olmuş ve veriler bu kitaplar üzerinden toplanmıştır.

Azerbaycan ve Türkiye’de kullanılan 1-4.sınıf ana dili ders kitaplarındaki metinler ve görseller uzman görüşleri doğrultusunda “MEB Kök Değerler”i (Milli Eğitim Bakanlığı, 2019) ve “Schwartz’ın Değerler Sınıflamasından yola çıkılarak oluşturulan değer listesi kullanılarak incelenmiştir. Bu değerler: adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik, özyönelim, uyarılım, hazcılık, güç, uyma, başarı, güvenlik, geleneksellik, evrenselcilik değerleridir.

Verilerin Çözümlemesi

Araştırmada elde edilen verilerin çözümlemesinde nitel veri çözümlemesi yöntemlerinden betimsel analizden yararlanılmıştır. Betimsel analizde veriler, daha önce belirlenen temalar bakımından özetlenir ve yorumlanır (Batdı, 2023). Bu bağlamda ilkökul Türkçe ve Azerbaycan dili ders kitaplarındaki bütün metinler ve görseller incelenerek kök değerler ve Schwartz’ın değerleri açısından analiz edilmiştir. Çözümleme süreci 3 aylık bir sürede gerçekleşmiştir. Bu süre zarfında Azerbaycan dili ve Türkçe ders kitaplarındaki metinler okunmuş ve görseller incelenmiştir. İçerdikleri değerler belirlenerek bir word dosyasına kaydedilmiştir. Bir metin birden fazla değer kapsamında puanlanmıştır. Bir görselin ve metnin birden fazla değer barındırdığı görülmüştür. Görselin metni destekleyip desteklemediğine bakılmıştır. Hangi değere kaç defa rastlandığı sayılmıştır. Sınıflara, ülkelere ve metin/görsel türlerine göre dağılımları çıkarılmıştır. Bu işlemler araştırmacıların yanı sıra başka bir alan uzmanının görüşleri de alınarak görüş birliğine varılarak gerçekleştirilmiştir.

Geçerlik ve Güvenirlik

Araştırmada geçerlik ve güvenilirliğe yönelik olarak inandırıcılık, aktarılabilirlik (transfer edilebilirlik), tutarlık ve teyit edilebilirlik ölçütlerinden yararlanılmıştır (Lincoln ve Guba, 1985). Çalışma kapsamında aktarılabilirlik için veriler bağlamına uygun olarak yorumlanmıştır. İnandırıcılığın sağlanmasına yönelik olarak çeşitleme, derinlemesine betimleme ve dış denetleyici kullanılması yoluna gidilmiştir. Çeşitleme araştırmacı çeşitlemesi ile sağlanmıştır. Bu araştırmada analiz süreci, iki farklı araştırmacı ile gerçekleştirilmiştir, bulgular dış denetleyicilere açılmış ve araştırmada analiz sürecinde uzman kişilerden destek alınmış, elde edilen veriler yorum katmadan doğrudan alıntılarla sunulmuştur. Creswell’e göre (2013, s.201-202), araştırmada tutarlık için araştırmacıların önce bireysel olarak yaptığı kodlamalar ile sonraki aşmada güvenirliliğin sağlanmasına dönük yapılan görüş birliği gerçekleştirilme aşamasında ortaya çıkan kodlara ilişkin ifadelerle eşleştirilmiştir. Araştırmaya dahil olan ilkökul ders kitapları arasından rastgele seçilen ilkökul 2. sınıf Türkçe kitabındaki 1. ve 2. temalar, araştırmacının kendisi ve farklı iki araştırmacı tarafından incelenmiş ve değerler tespit edilmiştir. Elde edilen veriler ışığında, Miles ve Huberman’ın (1994) önerdiği Güvenirlik = Görüş Birliği / (Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı) güvenirlik formülü kullanılarak araştırmacının kendisi ve diğer araştırmacının uyum katsayısı hesaplanmıştır. Hesaplamalar sonucunda araştırmacılar arasında birinci temaya ilişkin %86.35, ikinci temaya ilişkin ise %95,45 uyum tespit edilmiştir. Teyit edilebilirlik kapsamında araştırmada ham veriler ve analizler uzman denetimine sunulmuştur. Bulgularda yer almış olan ilkökul ders kitaplarına ait metinlerden

alınmış doğrudan alıntılar ve görseller de bu araştırmanın geçerlilik ve güvenilirliğini sağlamaya katkı sağlamıştır.

Etik Konular

Anadolu Üniversitesi Etik Kurul Komisyonu'ndan 02.05.2023 tarihinde 514666 protokol numarası ile çalışma için ilgili izin alınmıştır.

Bulgular

Türkçe ve Azerbaycan dili ilköğretim ders kitaplarındaki metinlerde ve görsellerde yer alan değerleri karşılaştırmalı olarak incelemeyi amaçlayan bu araştırmanın bulguları, amaçlar doğrultusunda iki tema altında toplanmıştır: Birinci tema, Türkçe ve Azerbaycan dili ders kitaplarındaki metinlerde ve görsellerde yer alan değerlere ilişkin bulgular; ikinci tema ise değerlerin sınıf düzeylerine göre dağılımına ilişkin bulgulardır.

Türkçe ve Azerbaycan Dili Ders Kitaplarındaki Metinlerde ve Görsellerde Yer Alan Değerlere İlişkin Bulgular

Araştırmanın birinci amacı doğrultusunda Türkçe ve Azerbaycan dili ders kitaplarındaki metinlerde ve görsellerde yer alan değerler ve bu değerlerin kitaplarda yer alma durumuna ilişkin bulgular Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3

İlköğretim Türkçe ve Azerbaycan Dili Ders Kitaplarındaki Değerler

DEĞERLER	Türkçe ilköğretim ders kitaplarındaki değerlerin toplam sayısı	Azerbaycan dili ilköğretim ders kitaplarındaki değerlerin toplam sayısı
Adalet	22	22
Dostluk	33	63
Dürüstlük	28	26
Öz Denetim	42	44
Sabır	24	34
Saygı	40	42
Sevgi	66	66
Sorumluluk	56	50
Vatanseverlik	41	65
Yardımseverlik	42	78
Özyönelim	114	206
Uyarılım	48	64
Hazcılık	41	32
Güç	47	60
Uyma	73	65
Başarı	91	118
Güvenlik	69	60
Geleneksellik	106	121
Evrenselcilik	69	67

Tablo 3 incelendiğinde; Türkçe ilköğretim ders kitaplarında en çok rastlanan değerlerin sırasıyla özyönetim (114), geleneksellik (106) ve başarı (91); en az rastlananların adalet (22) ve sabır (24) değerleri olduğu; Azerbaycan dili ilköğretim ders kitaplarında en çok rastlanan değerlerin ise sırasıyla özyönetim (206), geleneksellik (121) ve başarı (118); en az rastlanan değerlerin ise adalet (22) ve dürüstlük (26) değerleri olduğu görülmüştür.

Türkçe ders kitabında yer alan özyönetim değeri ile ilgili “Seyit Onbaşı” metninde “*Tek düşüncem vardı; o da hedefi vurmak!..*” (A. yayıncılık 2. sınıf kitabı, s.87) örnek verilebilir.

“Ülkemi Seviyorum” metninde “*Altı arkadaş kendi aramızda ‘Sevgi Çemberi’ adlı çok yararlı bir oyun icat ettik.*” (A. Yayıncılık Türkçe 2. sınıf kitabı, s.96) ifadesi örnek verilirken, “Ülkemi Seviyorum” metnindeki görsel de bu kapsamda ele alınmıştır. Çocuğun Çanakkale Şehitler Anıtı hakkında bir şeyleri merak etmesi, konuya ilgi duyması ve babasına sorması görseli özyönetim değeriyle ilişkilendirmektedir.

Görsel 1

Ülkemi Seviyorum metni (A. yayıncılık Türkçe 2. sınıf kitabı, s.98) – Özyönetim değeri

Azerbaycan dili ders kitapları incelendiğinde ise özyönetim değeri kapsamında “Azərin Sualları” metninde “*Yanğın niyə baş verir?*”, “*Yanğın baş verərsə, nə etmək lazımdır?*” (Yanğın neden olur?, Yanğın olursa, ne etmek gerekir?) (Ş.-Q. yayıncılık Azərbaycan dili 1. sınıf kitabı, s.33) ifadesi örnek verilebilir.

Geleneksellik değeri ile ilgili “Novruz Bayramı” metnindeki geleneksel bir oyun görseli örneği aşağıda görülmektedir.

Görsel 2

Geleneksellik değeri (T.. N.. yayıncılık Azerbaycan dili 2. sınıf kitabı, s.55)

Türkçe ve Azerbaycan Ders Kitaplarındaki Metinlerde ve Görsellerde Yer Alan Değerlerin Sınıf Düzeylerine Yönelik Dağılımına İlişkin Bulgular

Araştırmanın ikinci amacı doğrultusunda her iki ülkenin birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü sınıf Türkçe ve Azerbaycan dili ders kitaplarındaki metinlerde ve görsellerde yer alan değerlerin karşılaştırılmasına ilişkin bulgular Tablo 4, Tablo 5, Tablo 6 ve Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 4

Birinci Sınıf Düzeyinde Türkçe ve Azerbaycan Dili Ders Kitaplarındaki Metinlerde ve Görsellerde Yer Alan Değerler

DEĞERLER	Türkçe (metin)	Türkçe (görsel)	Azerbaycan dili (metin)	Azerbaycan dili (görsel)
Adalet	2	0	3	0
Dostluk	4	1	7	6
Dürüstlük	2	0	2	1
Öz denetim	4	0	4	11
Sabır	1	0	6	0
Saygı	9	2	5	1
Sevgi	5	1	16	5
Sorumluluk	5	1	10	4
Vatanseverlik	2	0	10	2
Yardımseverlik	4	2	15	9
Özyönelim	12	2	24	3
Uyarılım	3	1	9	5
Hazcılık	6	3	4	4
Güç	4	2	4	1
Uyma	11	1	13	11
Başarı	3	1	13	8
Güvenlik	14	4	9	10
Geleneksellik	1	2	11	9
Evrenselcilik	8	4	7	5

Tablo 4'teki bulgulara göre birinci sınıf Türkçe ders kitabında metin düzeyinde en çok yer alan değerlerin; güvenlik (14), özyönelim (12) ve uyma (11), en az düzeyde ise sabır (1) ve geleneksellik (1), adalet (2) ve vatanseverlik (2) olduğu; Azerbaycan dili ders kitabında ise en çok yer alan değerlerin özyönelim (24), sevgi (16), yardımseverlik (15), uyma (13) ve başarı (13), en az düzeyde ise dürüstlük (2) ve adalet (3) değerine yer verildiği görülmektedir. Aynı biçimde kitaplardaki görseller incelendiğinde ise birinci sınıf Türkçe ders kitabında daha çok güvenlik (4) ve evrenselcilik (4) değerlerinin yer aldığı; dostluk (1), sevgi (1), sorumluluk (1), uyarılma (1), uyma (1) ve başarı (1) değerlerinin ise en az yer aldığı; birinci sınıf Azerbaycan dili ders kitabında ise en çok öz denetim (11), uyma (11) ve güvenlik (10) değerlerinin yer aldığı; dürüstlük (1), saygı (1) ve güç (1) değerlerinin en az yer aldığı görülmektedir. Bununla birlikte Türkçe ve Azerbaycan dili ders kitaplarında görseline rastlanmayan değerlerde bulunmaktadır. Adalet değeri her iki ülke kitabındaki görsellerde yer almazken dürüstlük, özdenetim, sabır ve vatanseverlik değerlerine ilişkin Türkçe ders kitabında görsele yer verilmediği belirlenmiştir. Birinci sınıf Türkçe ve Azerbaycan dili ders kitaplarındaki metinlerde ve görsellerde yer alan değerlere ilişkin örnekler aşağıda sunulmuştur.

Birinci sınıf Türkçe kitabındaki güvenlik değeri ile ilgili “Eylül ve Diş Dostları” metninde *“Eve geldiklerinde koşmadan dikkatle banyoya gitti. Fırçasını ve macununu kutularından çıkarıp aynanın önündeki fırçalığa özenle yerleştirdi.”* (B. K. yayınları Türkçe 1. sınıf kitabı, s.42) cümlesi örnek verilebilir.

Sorumluluk değeri ile ilgili “Deniz Uçakları ve Yüzen Uçaklar” metninde: *“Deniz uçaklarının özel görevi büyük yangınları söndürmektir.”* (B. K. yayınları Türkçe 1. sınıf kitabı, s.86) cümlesi örnek verilebilir.

Vatanseverlik değeri ile ilgili “Biz Okuruz” şiirinde *“Bu toprağa kimse girememiştir.”* (B. K. yayınları Türkçe 1. sınıf kitabı, s.125) cümlesi örnek verilebilir. “Öyle Bir Gün” metnindeki görsel de yardımseverlik değerine örnek olarak verilebilir.

Görsel 3

Öyle Bir Gün metni (B. K. Yayınları Türkçe 1. sınıf kitabı, s.121) – Yardımseverlik değeri

İlkokul birinci sınıf Azerbaycan dili ders kitabında sevgi değeri ile ilgili “Babanın Hediye” bölümündeki görsel örnek olarak verilebileceği gibi yardımseverlik değeri ile ilgili “Qartalin Təşəkkürü” metninde *“Ziya baba tələyə düşmüş qartalı xilas etdi.”* (Ziya dede kapana düşmüş kartalı kurtarıyor.) (Ş.-Q. yayıncılık Azerbaycan Dili 1. sınıf kitabı, s.42) ifadesi örnek verilebilir.

Görsel 4

Babanın Hədiyyəsi metni (Ş.-Q. yayıncılık Azərbaycan dili 1. sınıf kitabı, s.16) – Sevgi dəyəri örneği

Başarı değeri ile ilgili “Zöhrənin Qələbəsi” metninde “*Məşqçisi Azərbaycan bayrağını Zöhrənin çiyinə saldı və dedi: –Təbrik edirəm. Sən qalibsən!*” (Öğretmeni Zöhre başarılı olduğu için onu kutluyor.) (Ş.-Q. yayıncılık Azərbaycan Dili 1. sınıf kitabı, s.36) ifadesi örnek verilebilir.

İkinci sınıf düzeyinde Türkçe ve Azerbaycan dili ders kitaplarındaki metinlerde ve görsellerde yer alan değerlere ilişkin bulgular Tablo 5’te sunulmuştur.

Tablo 5

İkinci Sınıf Düzeyinde Türkçe ve Azerbaycan Dili Ders Kitaplarındaki Metinlerde ve Görsellerde Yer Alan Değerler

DEĞERLER	Türkçe (metin)	Türkçe (görsel)	Azerbaycan dili (metin)	Azerbaycan dili (görsel)
Adalet	5	2	5	0
Dostluk	6	2	21	6
Dürüstlük	5	2	9	0
Öz denetim	14	0	8	0
Sabır	1	0	8	0
Saygı	6	0	6	1
Sevgi	13	3	17	4
Sorumluluk	13	1	13	2
Vatanseverlik	13	2	13	3
Yardımseverlik	7	4	10	2
Özyönelim	32	11	88	6
Uyarılım	12	3	12	1
Hazcılık	6	3	9	1
Güç	8	0	12	1
Uyma	22	2	8	2
Başarı	18	7	33	4
Güvenlik	17	4	13	1
Geleneksellik	30	17	35	6
Evrenselcilik	11	3	26	4

Tablo 5'e göre Türkçe ikinci sınıf ders kitabı incelendiğinde metin düzeyinde en çok yer alan değerlerin özyönelim (32), geleneksellik (30), uyma (22), başarı (18), güvenlik (17); en az düzeyde ise adalet (5), dürüstlük (5) ve sabır (1) olduğu görülmüştür. Azerbaycan dili ders kitabı incelendiğinde ise en çok özyönelim (88), geleneksellik (35), başarı (33), evrenselcilik (26) ve dostluk (21) değerlerine yer verilirken, en az oranda adalet (5) değerine yer verildiği görülmektedir. Aynı biçimde kitaplardaki görseller incelendiğinde ise ikinci sınıf Türkçe ders kitabında en çok geleneksellik (17) değeri ile ilgili görsele rastlanırken, en az sorumluluk (1) değerine ilişkin görsele yer verildiği görülmüştür. Ayrıca ikinci sınıf Azerbaycan dili ders kitabındaki görseller incelendiğinde ise en çok dostluk (6), özyönelim (6) ve geleneksellik (6) değerlerine ilişkin görsel görülürken; en az oranda saygı (1), uyarılma (1), hazcılık (1), güç (1) ve güvenlik (1) değerlerine ilişkin görsel kullanıldığı görülmüştür. Ayrıca ikinci sınıf Azerbaycan dili ders kitabında sabır, dürüstlük ve öz denetim; Türkçe kitabında ise sabır, güç, özdenetim ve saygı değerine ilişkin görsellere yer verilmemiştir. İkinci sınıf Türkçe ve Azerbaycan dili ders kitaplarındaki metinlerde ve görsellerde yer alan değerle ilgili örnekler şu şekildedir:

Türkçe ders kitabında dürüstlük değeri ile ilgili "Gerçek Arkadaş" metnindeki "Gerçek arkadaş her zaman doğruyu söyler." "Ne olur, hiç değişme. Hep doğrucu ol!" (A. yayıncılık 2. sınıf kitabı, s.20) ifadesi örnek verilebilir.

Öz denetim değeri ile ilgili "Farklı Arkadaşım" metninde "Engellilerle bir aradayken daha dikkatli davranmalısın." (A. Yayıncılık 2. sınıf kitabı, s.130) ifadesi örnek verilebilir.

Özyönelim değeri ile ilgili "Seyit Onbaşı" metninde "Tek düşüncem vardı; o da hedefi vurmak!.." (A. Yayıncılık 2. sınıf kitabı, s.87) ifadesi örnek verilebilir.

Evrenselcilik değeri ile ilgili "Ufacık Vidacık" metninde "Annem hastanede hem temizlik yapıyor hem de hastane çöplerini ayırıyor. Böylece zehirli atıklar diğer çöplere karışmıyor. Bu görev, yalnız hastanelerin değil, bütün çevrenin sağlığı için önemli." (A. yayıncılık 2. sınıf kitabı, s.237) ifadesi örnek verilebilir.

Güvenlik değeri ile ilgili "Kazalardan Korunma ve İlk Yardım" metnindeki görsel örnek verilebilir.

Görsel 5

Güvenlik değeri (A. Yayıncılık 2. sınıf kitabı, s.166)

İkinci sınıf Azerbaycan dili ders kitabı incelendiğinde vatanseverlik değeri ile ilgili "Mənim Babam" metninde "O vaxt Təbriz döyüşlərin birində qəhrəmancasına şəhid oldu, mən isə sağ-salamat qayıdıb gəldim." (Təbriz'deki savaşta kahramanca şehit olmuştur.) (T. N. yayıncılık Azerbaycan Dili 2. sınıf kitabı, s.18) ifadesi örnek verilebilir.

Özyönelim değeri ile ilgili “Qəribə qız” metninde “*Leyla adlı bir qız tanıyırdım. Onun uşaqlarla oynamaqdan xoşu gəlmirdi. Bizim oynadığımız oyunları mənasız hesab edirdi.*” (Leyla adlı kız çocuklarla oynamaktan hoşlanmıyordu ve diğer çocukların oynadıkları oyunları manasız buluyordu.) (T. N. yayıncılık Azərbaycan Dili 2. sınıf kitabı, s.38) ifadesi örnek verilebilir.

Evrenselcilik değeri ile ilgili “Bağbanın Səhvi” metninde “*O, əlinə balta alıb alma ağacının yanına gəlir. Bu zaman ağacda yaşayan sincab, sərçə, cırcırma, qarışqa və arılar ona yalvarmağa başlayırlar: –Xahiş edirik, ağacımızı kəsmə. Axı bura bizim evimizdir! Unutma ki, biz hamımız bir-birimizə gərəyik!*” (Bir gün bahçıvan balta ile gelip bir ağacı kesmek istiyor. Bu zaman ağaçta yaşayan sincap, serçe, yusufçuk, karınca ve arılar ona yalvarıyorlar ki, “ağacı kesme, burası bizim evimizdir! Unutma ki, biz hepimiz birbirimize gerekliyiz!”) (T. N. yayıncılık Azərbaycan Dili 2. sınıf kitabı, s.78) ifadesi örnek verilebilir.

“Məlikməmməd” metninden başarı değeri ile ilgili aşağıdaki görsel verilebilir. Melikmemmed herkese zarar veren devi öldürür. Devın üzerinde zafer elde etmiş olur. Bu da Melikmemmed’in başarısını gösterir.

Görsel 6

Başarı değeri (T.N. yayıncılık Azərbaycan Dili 2. sınıf kitabı, s.14)

Üçüncü sınıf Türkçe ve Azərbaycan dili ders kitaplarındaki metinlerde ve görsellerde yer alan değerlere ilişkin bulgular Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6

Üçüncü Sınıf Düzeyinde Türkçe ve Azərbaycan Dili Ders Kitaplarındaki Metinlerde ve Görsellerde Yer Alan Değerler

DEĞERLER	Türkçe (metin)	Türkçe (görsel)	Azerbaycan dili (metin)	Azerbaycan dili (görsel)
Adalet	6	1	5	2
Dostluk	9	3	9	2
Dürüstlük	11	1	4	0
Öz denetim	14	1	8	2
Sabır	5	0	11	0
Saygı	12	2	9	5
Sevgi	23	3	10	4

Sorumluluk	19	4	6	2
Vatanseverlik	12	4	11	7
Yardımseverlik	6	0	16	12
Özyönelim	18	5	28	11
Uyarılım	10	3	15	6
Hazcılık	5	3	4	1
Güç	17	1	16	8
Uyma	22	3	15	3
Başarı	18	1	30	9
Güvenlik	17	3	12	7
Geleneksellik	20	10	17	15
Evrenselcilik	27	4	13	3

Tablo 6'daki verilere göre üçüncü sınıf Türkçe ders kitabında metin düzeyinde en çok yer alan değerlerin evrenselcilik (27), sevgi (23), uyma (22), geleneksellik (20), sorumluluk (19), özyönelim (18) ve başarı (18); en az düzeyde ise hazcılık (5), adalet (6) ve yardımseverlik (6) olduğu görülmektedir. Azerbaycan dili ders kitabında ise en çok yer alan değerlerin başarı (30), özyönelim (28) ve geleneksellik (17) olduğu; en az düzeyde ise dürüstlük (4), hazcılık (4), adalet (5) ve sorumluluk (6) değerlerine yer verildiği görülmektedir. Aynı biçimde kitaplardaki görseller incelendiğinde ise üçüncü sınıf Türkçe ders kitabında en çok geleneksellik (10) değeri ile ilgili görsele rastlanırken; en az adalet (1), dürüstlük (1), öz denetim (1), güç (1) ve başarı (1) değerlerine ilişkin görsele yer verildiği görülmüştür. Ayrıca üçüncü sınıf Azerbaycan dili ders kitabındaki görseller incelendiğinde ise en çok geleneksellik (15) ve yardımseverlik (12) değerlerine ilişkin görsele rastlanırken, en az hazcılık (1) değerine ilişkin görsele yer verildiği görülmüştür. Ayrıca üçüncü sınıf Türkçe ders kitabında sabır ve yardımseverlik değerlerine ilişkin görsele yer verilmemiştir. Üçüncü sınıf Türkçe ve Azerbaycan dili ders kitaplarındaki metinlerde ve görsellerde yer alan değerlere ilişkin örnekler aşağıda sunulmuştur.

Üçüncü sınıf Türkçe kitabında adalet değeri ile ilgili "Mimar Sinan'ın Suları" metnindeki "*Sonunda gerçek ortaya çıkmış. Sinan, doğruluktan hiç ayrılmamış. Kadı, ondan özür dilemiş. Yalancıları da cezalandırmış.*" (G. yayınları Türkçe 3. sınıf kitabı, s.27) ifadesi örnek verilebilir.

Uyma değeri ile ilgili "Atatürk'ün Doğa Sevgisi" metnindeki "*Köpek, Atatürk'ün kapısı önünde nöbet tutar, onun izni olmadan kimseyi içeri sokmazdı.*" örneği verilebilir. Buradaki davranış, bir kurala veya otoriteye uyma ve onun sınırlarını tanıma (izinsiz kimseyi içeri sokmamak) bağlamında uyma değeri ile ilişkilendirilmiştir. (G. yayınları Türkçe 3. sınıf kitabı, s.62) ifadesi örnek verilebilir.

Başarı değeri ile ilgili "Atatürk'ün Yaşamı" metnindeki "*Annemin haberi olmadan askerî okul sınavına girdim ve kazandım.*" (G. yayınları Türkçe 3. sınıf kitabı, s.43) ifadesi örnek verilebilir. Sevgi ve geleneksellik değerleri ile ilgili aşağıdaki örnekler verilebilir.

Görsel 7

Arkadaşlarım şiiri (G. Yayınları Türkçe 3. sınıf kitabı, s.131) – Sevgi değeri

Görsel 8

Halk Oyunları metni (G. Yayınları Türkçe 3. sınıf kitabı, s.113) – Geleneksellik değeri

İlkokul üçüncü sınıf Azerbaycan dili ders kitabında dostluk değeri ile ilgili “Cəmil və Mahir” metninde “*Dostu sevrələr, onun haqqında ürəklə, açıq danışarlar. Daha oğrun-oğrun, gizlin-gizlin yox. Bir də, dostu qoruyarlar. Ona dayaq olarlar. Çətinə düşəndə günahı dostun üstünə atmazlar.*” (Arkadaşın özellikleri anlatılmıştır.) (R. yayıncılık Azerbaycan dili 3. sınıf kitabı, s.15) ifadesi örnek verilebilir.

Saygı değeri ile ilgili “Salamlaşma Adətləri” metnindeki “*Göründüyü kimi, salamlaşma adətləri müxtəlifdir. Amma onların məqsədi eynidir: görüşərkən qarşıdaki adama hörmət ifadə etmək.*” (Selamlaşma geleneği farklıdır. Ama onların amaçları aynıdır: Bir araya gelince karşıdaki kişiye saygı ifade etmek.) (R. yayıncılık Azerbaycan dili 3. sınıf kitabı, s.39) ifadesi örnek verilebilir.

Özyönelim değeri ile ilgili “Yeni Dostlar” metnindeki “*Yusif Təəccüblə soruşdu: Paravelosiped nə deməkdir?*” (Yusif şaşkınlıkla sordu: Parabisiklet ne anlama geliyor?) ifadesi Yusif’in kendi düşüncelerini geliştirmek ve öğrenmek için sorular sorarak bağımsız bir şekilde bilgi arayışına girmesi bağlamında özyönelim değerini ile ilişkilendirilmiştir (R. yayıncılık Azerbaycan dili 3. sınıf kitabı, s.28).

“Balaca Aktör” metnindeki görsel saygı, “Dünyanı Dəyişmək İstəyən Qız” metnindeki görsel ise yardımseverlik değerine örnek olarak verilebilir.

Görsel 9

Balaca Aktyor metni (R. yayıncılık Azerbaycan dili 3. sınıf kitabı, s.22) - Saygı değeri

Görsel 10

Dünyanı Dəyişmək İstəyən Qız (R. yayıncılık Azerbaycan dili 3. sınıf kitabı, s.7) - Yardımseverlik değeri

Türkçe ve Azerbaycan dili dördüncü sınıf ders kitaplarındaki metinlerde ve görsellerde değerlerin yer alma durumuna ilişkin bulgular Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7

Dördüncü Sınıf Düzeyinde Türkçe ve Azerbaycan Dili Ders Kitaplarındaki Metinlerde ve Görsellerde Yer Alan Değerler

DEĞERLER	Türkçe (metin)	Türkçe (görsel)	Azerbaycan dili (metin)	Azerbaycan dili (görsel)
Adalet	5	1	7	0
Dostluk	6	2	9	3
Dürüstlük	6	1	9	1
Öz denetim	7	2	10	1
Sabır	13	0	9	0
Saygı	8	1	14	1
Sevgi	14	4	10	0
Sorumluluk	11	2	13	0
Vatanseverlik	6	2	17	2

Yardımseverlik	12	7	10	4
Özyönelim	27	7	38	8
Uyarılım	15	1	14	2
Hazcılık	11	4	5	4
Güç	10	5	18	0
Uyma	9	3	11	2
Başarı	37	6	18	3
Güvenlik	6	4	7	1
Geleneksellik	21	5	20	8
Evrenselcilik	9	3	9	0

Tablo 7'deki verilere göre dördüncü sınıf Türkçe ders kitabı incelendiğinde metin düzeyinde en çok yer alan değerlerin başarı (37), özyönelim (27), geleneksellik (21); en az düzeyde ise adalet (5), dostluk (6), dürüstlük (6), vatanseverlik (6) ve güvenlik (6) değerleri olduğu görülmüştür. Azerbaycan dili ders kitabında ise en çok yer alan değerlerin özyönelim (38), geleneksellik (20), güç (18), başarı (18) ve vatanseverlik (17); en az düzeyde ise hazcılık (5), adalet (7) ve güvenlik (7) değerleri olduğu görülmüştür. Aynı biçimde kitaplardaki görseller incelendiğinde ise Türkçe dördüncü sınıf ders kitabında daha çok yardımseverlik (7), özyönelim (7) ve başarı (6) değerleri ile ilgili görsellere rastlanırken; en az düzeyde adalet (1), dürüstlük (1), saygı (1) ve uyarılım (1) değerlerine ilişkin görsele yer verildiği görülmüştür. Ayrıca dördüncü sınıf Azerbaycan dili ders kitabındaki görseller incelendiğinde ise en çok özyönelim (8) ve geleneksellik (8) değeri ile ilgili görsele rastlanırken; en az düzeyde dürüstlük (1), öz denetim (1) ve güvenlik (1) değerleri ile ilgili görsele yer verildiği görülmüştür. Türkçe kitabında sabır değeri ile ilgili değere rastlanmamıştır. Türkçe ve Azerbaycan dili ders kitaplarındaki metinlerde ve görsellerde yer alan değerlere ilişkin örnekler aşağıda sunulmuştur.

Türkçe kitabında hazcılık değeri ile ilgili "Mozart'ın Yaşamından" metnindeki *"İki kardeş, birlikte piyano ya da keman çalarken çok eğleniyordu."* (Ö. yayınları Türkçe 4. sınıf kitabı, s.144) ifadesi örnek verilebilir.

Vatanseverlik değeri ile ilgili Çanakkale Türküsü'nün görseli, başarı değeri ile ilgili "Kûtü'l Amâre" metninin görseli örnek olarak verilebilir.

Görsel 13

Çanakkale Türküsü (Ö. yayınları Türkçe 4. sınıf kitabı, s.64) – Vatanseverlik değeri

Görsel 14

Kûtü'l Amâre (Ö. yayınları Türkçe 4. sınıf kitabı, s.89) – Başarı değeri

İlkokul dördüncü sınıf Azerbaycan dili ders kitabında öz denetim değeri ile ilgili “Nəsrəddin Tusi” metnindeki *“Bütün çətinliklərə baxmayaraq, elmi yaradıcılığına davam edir.”* (Tüm zorluklara rağmen bilimsel yaratıcılığına devam ediyordu.) (Ş.-Q. yayıncılık Azerbaycan dili 4. sınıf kitabı, s.34) ifadesi örnek verilebilir.

Vatanseverlik değeri ile ilgili “Qarabağ Şikəstəsi” metnindeki *“Qarabağ xanı İbrahimxəlil qızı Ağabəyim Fətəli şahla evlənərək İrana köçmüşdü. O, qürbət eldə Şuşasız çox darıxır, üzü heç gülmürdü.”* (Ağabeyim Hanım memleketi Şuşa’nı çok özliyordu.) (Ş.-Q. yayıncılık Azerbaycan dili 4. sınıf kitabı, s.40) ifadesi örnek verilebilir.

Güç değeri ile ilgili “Xoşbəxtlik Nədir?” metnindeki *“Yarışmanın ən fəal üzvlərindən olan Nahid komandanın kapitanı seçildi.”* (Yarışmanın en aktif üyesi olan Nahid takımının kaptanı seçildi.) örneği verilebilir. Söz konusu örnekteki kaptanlığın bir takımda liderlik ve kontrol sahibi olma durumu ile güç değeri ile ilişkilendirilerek sunulmuştur (Ş.-Q. yayıncılık Azerbaycan dili 4. sınıf kitabı, s.14) ifadesi örnek verilebilir.

Güvenlik değeri ile ilgili “Pənahili Xan” metnindeki *“Pənahəli xan xanlığı möhkəmləndirmək üçün tədbirlər görür. Vaxtilə yurdlarından sürgün edilmiş Qarabağ tayfalarının qayıtmasına kömək edir. Xanlığın müdafiəsini təmin etmək üçün güclü qoşun yaradır.”* (Penaheli Han hanlığını güçlendirmek için bir sıra işlemler yapıyordu. Bir zamanlar memleketlerinden sürgün edilmiş Qarabağ kabilelerinin geri dönmesine yardım ediyordu. Hanlığın korunmasını sağlamak için güçlü ordu yaratıyordu.) (Ş.-Q.yayıncılık Azerbaycan dili 4. sınıf kitabı, s.35) ifadesi örnek verilebilir.

Geleneksellik değeri ile ilgili “Pənahəli Xan” metnindeki görsel örnek verilebilir. Görselde Şuşa Kalesi’nin gösterilmesi, kültürel geçmişe ve tarihi değerlere bağlılığı vurgulaması bağlamında "geleneksellik" değeriyle örtüşmektedir.

Görsel 15

Pənahəli Xan (Ş.-Q. yayıncılık Azərbaycan dili 4. sınıf kitabı, s.35) – Geleneksellik değeri

Bu araştırmada tüm Azerbaycan dili ve Türkçe ilköğretim ders kitaplarındaki metin ve görseller incelendiğinde değerlerin en çok hikâye edici metinler vasıtasıyla aktarıldığı gözlemlenmiştir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Türkçe ve Azerbaycan dili ilköğretim ders kitaplarındaki metinlerde ve görsellerde yer alan değerlerin farklı sıklık düzeylerinde kullanılmakla birlikte, adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik, özyönelim, uyarılım, hazcılık, güç, uyma, başarı, güvenlik, geleneksellik ve evrenselcilik olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte her iki ülke bağlamında incelenen ders kitaplarında özyönelim, geleneksellik ve uyma değerlerine diğer değerlere oranla daha fazla yer verildiği söylenebilir. Araştırmanın ilköğretim Türkçe ve Azerbaycan dili ders kitaplarında tüm sınıf seviyelerinde en yüksek oranda özyönelim değerine yer verilmesine ilişkin sonucu; Türkiye’de Karabacak (2023) ve Kayretli (2022) tarafından yapılan ders kitaplarında sırasıyla özyönelim, iyilikseverlik ve başarı değerlerinin olduğu sonucu ile karşılaştırmalı bir çalışma olmamakla birlikte paralellik göstermektedir. Araştırmanın bu sonucu ilköğretimde özyönelim değerine ağırlık verilerek çocukların kendini tanıması, geliştirmesi ve kişisel hedeflerini belirlemelerine olanak sağlama isteği ile ilişkili olarak düşünülebilir. Araştırmanın değer dağılımlarının farklı düzeylerde olduğu sonucu da Akdağ ve Bozgün (2022) ile Kaşkaya ve Duran’ın (2017) Türkçe ders kitaplarındaki değerlere yönelik çalışmalarının bulguları ile örtüşmektedir. Araştırmanın bu sonucu da kimi değerlerin eğitim sistemleri açısından daha fazla ön plana çıkması ve konu alanlarının özellikleriyle ilişkili olarak açıklanabilir.

Araştırmanın ikinci amacı doğrultusuna Türkçe ve Azerbaycan dili ders kitaplarındaki metinlerde ve görsellerde yer alan değerlerin sınıf düzeylerine göre dağılımı incelenmiştir. Birinci sınıf düzeyinde Türkçe ders kitabında en çok yer alan değerlerin güvenlik, özyönelim ve uyma değerleri olduğu; en az yer alan değerlerin ise sabır, geleneksellik, adalet ve vatanseverlik değerleri olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Azerbaycan dili birinci sınıf ders kitaplarında ise metinlerde en çok özyönelim, sevgi, yardımseverlik, uyma ve başarı değerlerine; en az düzeyde ise dürüstlük ve adalet değerlerine yer verildiği görülmüştür. Aynı biçimde kitaplardaki görseller incelendiğinde ise birinci sınıf Türkçe ders kitabında en çok güvenlik ve evrenselcilik değerlerine; en az dostluk, sevgi, sorumluluk, uyarılım, uyma ve

başarı değerlerine; Azerbaycan dili ders kitabındaki görsellerde ise en çok öz denetim, uyma ve güvenlik değerlerine; en az dürüstlük, saygı ve güç değerlerine yer verildiği sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmanın ilkökul Türkçe ve Azerbaycan dili ders kitaplarında birinci sınıf düzeyinde adalet değerine düşük düzeyde yer verilmesi sonucu Soylu'nun (2019) yaptığı çalışmanın sonucu olan Türkçe birinci sınıfta adalet değerinin daha düşük oranda bulunması sonucu ile örtüşmektedir. Araştırmanın bu sonucu söz konusu değer soyut olduğu ve öğrencilerin bilişsel gelişim özelliklerinin dikkate alındığı biçiminde yorumlanabilir. Araştırmada birinci sınıf düzeyinde ülkelere göre ders kitaplarında dağılımdaki farklılığın nedeninin ülkelerin genelde eğitime özelde ile değer eğitime olan bakış açılarıyla ilişkili olduğu düşünülmektedir. Her iki dilde ders kitaplarındaki metinlerde ve görsellerde yer alan değerler karşılaştırıldığında saygı ve güvenlik değerine birinci sınıf Türkçe ders kitabında Azerbaycan dili kitabından farklı olarak daha çok yer verilirken; sabır, sevgi, sorumluluk, yardımseverlik, vatanseverlik, özyönelim, uyarılım, başarı ve geleneksellik değerlerine Türkçe ders kitabıyla karşılaştırıldığında Azerbaycan dili ders kitabında daha çok yer verildiği görülmüştür. Literatürde bu sonuçlarla benzerlik taşıyan çalışmalar bulunmaktadır. Yazıcı (2017) çalışmada, 1. sınıf Türkçe ders kitaplarının en fazla "saygı" ve "yardımseverlik" değerlerini içerdiğini bulmuştur. Araştırmanın birinci sınıf kitabında güvenlik ve saygı değerinin daha fazla yer bulması kuralları anlama, başkalarına saygı gösterme ve güvenlik önlemlerine uyma gibi davranışların bu sınıf düzeyindeki çocuklar için özellikle önemli olması ile açıklanabilir. Birinci sınıf Azerbaycan dili ders kitabında vatanseverlik ve geleneksellik değerlerinin ön planda tutulmasının ise Mammadov'un (2020) "*özellikle vatanseverlik ve geleneksellik değerlerinin erken yaşta öğretilmesi, bu toplumda milli birlik ve beraberliğin sağlanmasına yönelik bir pedagojik yaklaşım olarak değerlendirilmektedir.*" görüşüyle ilişkili olduğu söylenebilir. Bu bağlamda her iki ülke kitaplarında değerlere yer verilme durumu kültürel ve toplumsal bir bakış açısı ve yaklaşımla ele alınabilir. Ders kitaplarında öne çıkan dürüstlük, öz denetim ve güç değerlerinin ise bireylerin toplumda sağlıklı ve başarılı bir şekilde var olabilmesi için temel kavramlar olarak kabul edildiği ve her iki kültürde de bu değerlerin küçük yaşlardan itibaren kazandırılmasına özen gösterildiği (Akdağ ve Bozgün, 2022) biçiminde yorumlanabilir.

İkinci sınıf Türkçe ders kitabı metin düzeyinde en çok özyönelim, geleneksellik, uyma, başarı ve güvenlik değerlerine, en az düzeyde ise adalet, dürüstlük ve sabır değerlerine; Azerbaycan dili ders kitabında ise en yüksek düzeyde özyönelim, geleneksellik, başarı, evrenselcilik ve dostluk değerlerine, en az düzeyde ise adalet değerine yer verildiği sonucuna ulaşılmıştır. Aynı biçimde Türkçe ders kitabında en çok geleneksellikle ilgili görsellere rastlanırken, en az sorumluluk değerine; Azerbaycan dili ders kitabındaki görsellerde ise en çok dostluk, özyönelim ve geleneksellik değerlerine, en az ise saygı, uyarılım, hazcılık, güç ve güvenlik değerine yer verildiği görülmektedir. İkinci sınıf Türkçe ve Azerbaycan dili ders kitapları karşılaştırıldığında; uyma ve güvenlik değerleri ikinci sınıf Türkçe kitabında Azerbaycan dili kitabına kıyasla daha fazla yer alırken; Azerbaycan dili kitabında ise dostluk, dürüstlük, sabır, sevgi, yardımseverlik, özyönelim, hazcılık, güç, başarı ve evrenselcilik değerlerine, Türkçe kitabına göre daha çok yer verildiği sonucuna ulaşılmıştır. Her iki kitapta aynı oranda yer verilen değerler ise adalet, saygı, sorumluluk, vatanseverlik ve uyarılım değerleridir. Araştırma sonuçlarına göre her iki ülkenin de ikinci sınıf kitaplarında özyönelim ve geleneksellik değerlerinin diğer değerlere oranla daha yüksek oranda yer alması çocukların kendini tanıması ve geliştirmesine olanak verilmesi ile toplumsal kültürün fark ettirilmesine yönelik bir temel oluşturulmasına verilen önem olarak düşünülmektedir.

Üçüncü sınıf Türkçe ders kitabında metin düzeyinde en çok evrenselcilik, sevgi, uyma, geleneksellik, sorumluluk, özyönelim ve başarı değerlerinin, en az düzeyde ise hazcılık, adalet

ve yardımseverlik değerlerinin yer aldığı; Azerbaycan dili ders kitabındaki metinlerde ise en çok başarı, özyönelim ve geleneksellik değerlerine, en az düzeyde ise dürüstlük, hazcılık, adalet ve sorumluluk değerlerine yer verildiği sonucuna ulaşılmıştır. Türkçe ders kitabında en çok geleneksellik değerine ilişkin görsele rastlanırken, en az adalet, dürüstlük, öz denetim, güç ve başarı değerlerine ilişkin görsellere; Azerbaycan dili ders kitabında ise en çok geleneksellik ve yardımseverlik değerlerine ilişkin görsele rastlanırken, en az hazcılık değerine ilişkin görsele yer verildiği görülmüştür. Üçüncü sınıf Türkçe ve Azerbaycan dili ders kitapları karşılaştırıldığında; dürüstlük, öz denetim, sevgi, sorumluluk, uyma, güvenlik ve evrenselcilik değerlerine Türkçe ders kitabında Azerbaycan dili ders kitabından farklı olarak daha çok yer verildiği; bununla birlikte Azerbaycan dili ders kitabında ise sabır, yardımseverlik, özyönelim, uyarılım ve başarı değerlerine üçüncü sınıf Türkçe ders kitabıyla karşılaştırıldığında daha çok yer verildiği görülmektedir. Her iki kitapta aynı oranda rastlanan değer ise dostluktur.

Dördüncü sınıf Türkçe ders kitabındaki metinlerde en çok yer alan değerlerin başarı, özyönelim, geleneksellik değerleri, en az düzeyde ise adalet, dostluk, dürüstlük, vatanseverlik ve güvenlik değerleri olduğu; Azerbaycan dili ders kitabındaki metinlerde ise en çok özyönelim, geleneksellik, güç, başarı ve vatanseverlik değerleri, en az düzeyde ise hazcılık, adalet ve güvenlik değerleri olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Aynı biçimde Türkçe ders kitabında en çok yardımseverlik, özyönelim ve başarı değerleri ile ilgili görsellere rastlanırken, en az adalet, dürüstlük, saygı, uyarılım değerlerine yer verildiği; Azerbaycan dili ders kitabındaki görsellerde ise en çok özyönelim ve geleneksellik değerleri ile ilgili, en az dürüstlük, öz denetim ve güvenlik değerleri ile ilgili görsele yer verildiği bulunmuştur. Dördüncü sınıf Türkçe ve Azerbaycan dili ders kitapları karşılaştırıldığında; hazcılık ve başarı değerlerine dördüncü sınıf Türkçe kitabında Azerbaycan dili kitabından farklı olarak daha çok yer verilirken, Azerbaycan dili kitabında ise saygı, vatanseverlik, özyönelim ve güç değerlerine Türkçe ders kitabıyla karşılaştırıldığında daha çok yer verildiği görülmektedir. Her iki kitapta aynı oranda rastlanan değer ise evrenselcilik değeridir.

Türkçe ve Azerbaycan dili ders kitaplarında yer alan değerlerin farklı sınıf düzeylerinde metinler ve görseller bağlamında incelendiği bu çalışmada, görsellerin değer aktarımı bağlamında metinleri desteklediğine ilişkin sonucu Küçükoğlu, Albayrak ve Serin (2020) tarafından yapılan çalışmayla benzerlik taşımaktadır.

Sonuç olarak Türkçe ve Azerbaycan dili ders kitaplarında birçok farklı değere yer verildiği; en yüksek oranda yer alan değerlerin özyönelim, geleneksellik, başarı ve uyma olması bağlamında benzerlik gösterdikleri görülmüştür. Bu benzerliğin kültür, tarih ve dil birliği olması ile ilişkili olabileceği düşünülmektedir. Bununla birlikte adalet değerine her iki ülke kitaplarında da az yer verilmesi, araştırmanın dikkat çeken sonuçları arasında yer almaktadır. Her iki ülkenin de eğitim politikalarında değer eğitimi kapsamında toplumsal uyum ve geleneksel değerlerin korunmasının (geleneksellik, vatanseverlik, aile bağları gibi) öne çıktığı ifade edilebilir. Yazıcı'nın (2017) da ortaya koyduğu gibi adalet, dürüstlük ve sabır gibi değerlerin ise daha az ele alındığı söylenebilir. Bu durum her iki ülkenin ders programlarında Türkçe ve Azerbaycan dili öğretim programlarında değer eğitime yönelik herhangi bir kazanıma yer verilmemiş olması ve (?) değer eğitimin genel amaçlar ve yaklaşım kapsamında ele alınması da sınıf düzeylerine göre değer dağılımlarının farklılık göstermesinin başka bir nedeni olarak düşünülebilir. Araştırmanın tüm sonuçları değerlendirildiğinde değer eğitimi bağlamında metinler ve görseller bağlamında Türkçe ve Azerbaycan dili ders kitaplarının oldukça geniş bir bakış açısıyla içerik sunma olanağına sahip olduğu ancak bu kapasitenin öğretim programı kılavuzluğunda ve uygulama odaklı çalışmalarla desteklenmesi gerektiği

söylenebilir. Çalışmada Türkçe ve Azerbaycan dili ders kitapları değerlere yer verilme durumu açısından doküman olarak incelenmiştir. Söz konusu kitaplarda yer alan değerlerin sınıflarda sınıf içi uygulamalarda öğrenciler tarafından nasıl algılandığının ya da ne düzeyde kazanıldığının ortaya çıkarılmasına yönelik öğretmenlerin görüşlerinin de alındığı çalışmalar gerçekleştirilmesi çalışmanın sınırlıklarını ortadan kaldırabilir.

Öğrencilerin algı ve davranışlarını geliştirmelerinde önemli bir girişim olan değer eğitimi kapsamında ilkökul öğrencilerinin özellikleri göz önünde bulundurularak her iki ülkenin ders kitaplarındaki değerlerin öğrencilerin yaşantılarıyla ilişkili olması önemlidir. Araştırmanın sonuçları doğrultusunda her iki ülkenin Türkçe ve Azerbaycan dili ders kitaplarındaki metin ve görsellerde pek çok değere yer verildiği görülmekte birlikte kimi değerlerin çok az sayıda ya da hiç yer almadığı sonucuna da ulaşılmıştır. Söz konusu araştırma sonucu doğrultusunda ders kitaplarındaki hem metinlerde hem görsellerde değer dağılımların düzenlenmesinin yanı sıra kitaplarda yer alan değerlerin öğrencilerin yaşamlarıyla ilişkili olmasına dönük düzenlemeler yapılması önerilebilir. Konuyla ilgili daha sonra yapılacak araştırmalarda, ders kitaplarını kullanan öğretmen ve öğrencilerin görüşlerinin alınmasına yönelik karşılaştırmalı çalışmalar gerçekleştirilebilir. Görsellerin değer aktarımındaki rolü göz önünde bulundurulduğunda kitaplardaki görsel malzemenin değerler açısından yeniden düzenlenmesi sağlanabilir.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı

Araştırma, birinci yazarın ikinci yazarın danışmanlığında oluşturduğu yüksek lisans tezinden üretilmiştir. İkinci yazar araştırma sürecinin tüm aşamalarında rehberlik etmiş ve makale yazım süreci birlikte gerçekleştirilmiştir.

Çatışma Beyanı

Bu araştırmanın herhangi bir kuruluş, araştırmacı ile çıkar çatışması söz konusu değildir.

Kaynakça

- Ada Yayıncılık. (2023). *2. sınıf Türkçe ders kitabı*. 12 Kasım 2023 tarihinde <https://www.mebders.com/> adresinden erişilmiştir.
- Akar, Y. (2017). Dil öğretiminde sosyal değerlerin aktarımı. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD)*, 3(1), 104-115. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/339661>
- Akbaş, O. (2008). Değer eğitimi akımlarına genel bir bakış. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 6(16), 9-27.
- Akdağ, A. ve Bozgün K. (2022). İlkokul 4. Sınıf Türkçe ders kitabındaki değerlerin incelenmesi. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (REFAD)*, 2(1), 47-59. <https://dergipark.org.tr/en/pub/refad/issue/77257/1294459>
- Aktaş Ersoy, F. (2022). *Ortaokul 7. ve 8. sınıf Türkçe ders kitapları metinlerinde yer alan değerlerin incelenmesi*. (Yayın No. 734174) [Yüksek Lisans Tezi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi.] YÖK Ulusal Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Alimcan, D. ve Altunay Şam, E. (2017). Sosyal bilgiler dersi boyutunda değerler eğitiminin önemi ve medyanın değerler üzerindeki etkisi. *Milli Eğitim Dergisi*, 46(215), 239-259. <https://dergipark.org.tr/en/pub/milliegitim/issue/36134/405909>
- Aslan, H.İ., Keskin, C.S. ve Önder, S. (2019). Ortaokul 6. sınıf İngilizce ders kitaplarında yer verilen değerler. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 4(2), 355-371. <https://doi.org/10.21733/ibad.551643>
- Aydın, M. Z. ve Akyol Gürler, Ş. (2012). *Okulda değerler eğitimi yöntemler-etkinlikler-kaynaklar*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Azerbaycan Cumhuriyeti Elm ve Tahsil Nazirliği. (2009). *Tahsil Kanunu*. Azerbaycan Cumhuriyeti Resmi Gazetesi.
- Baş, T. ve Akturan, U. (2017). *Sosyal bilimlerde bilgisayar destekli nitel araştırma yöntemleri*. (3. Baskı). Seçkin Yayıncılık.
- Batdı, V. (2023). Nitel verilerin toplanması ve analizi. Çetin, M. İlhan ve M. G. Şahin (Ed.), *Eğitimde araştırma yöntemleri temel kavramlar, ilkeler ve süreçler* içinde (s. 201-225), Pegem Akademi Yayınları.
- Belet, D. ve Deveci H. (Mayıs, 2008). *Türkçe ders kitaplarının değerler bakımından incelenmesi*. VII. Ulusal Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu'nda sunulan bildiri, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi
- Bilim ve Kültür Yayınları. (2023). *1. sınıf Türkçe ders kitabı*. 28 Ekim 2023 tarihinde <https://www.mebders.com/> adresinden erişilmiştir.
- Boyacı, Ş. D., Güner, M. ve Babadağ, G. (2017). "Dünyada başka şekilde yaşamak da mümkün mü?" değer eğitimi "Küçük kara balık" örneği. *Journal of Qualitative Research in Education*, 5(3), 172-194. <https://doi.org/10.14689/issn.2148-2624.1.5c3s8m>
- Canatan, A. (2008). Toplumsal değerler ve yaşlılar. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 1 (1), 62-71. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/203240>
- Creswell, J. W. (2013). *Araştırma deseni: Nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları*. (Çev: S. B. Demir). Ankara: Eğiten Kitap
- Coşkun, H. ve Derse, G. E. (2021). Türkçe ders kitabındaki metinlerin değerler eğitim açısından incelenmesi ve öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 19(41), 9-35. <https://doi.org/10.34234/ded.738543>
- Demirel, Ş. (2010). *Edebî metinlerle çocuk edebiyatı*. PegemA Yayıncılık

- Ergün, M. (1997). Azerbaycan eğitim sistemi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 12(12), 499-514.
- Gizem Yayınları. (2023). 3. sınıf Türkçe ders kitabı. 15 Ekim 2023 tarihinde <https://www.mebders.com/> adresinden erişilmiştir.
- Güleryüz, H. (2006). *Yaratıcı çocuk edebiyatı* (3. Baskı). PegemA Yayıncılık
- İbrahimoglu, Z. ve Şan, S. (2018). Azerbaycan öğretim programlarının vatandaşlık eğitimi açısından incelenmesi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (37), 70-78. <https://doi.org/10.14781/mcd.386120>
- Karabacak, A. (2023). *Türkçe ders kitapları üzerine değerler eğitimi bağlamında karşılaştırmalı bir inceleme*. (Yayın No. 836302) [Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi.] YÖK Ulusal Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Kaşkaya, A. ve Duran, T. (2017). İlkokul Türkçe ders kitaplarının değer aktarımı açısından incelenmesi. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(2), 417-441. <https://doi.org/10.24315/trkefd.303978>
- Kaya, Z., ve Dağ, F. (2013). *Öğretim teknolojileri ve materyal tasarımı*. Ankara: Pegem Akademi.
- Kayabaşı, B. (2008). Değer eğitimi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 6(16), 21-39.
- Kayretli, E. (2022). *Samed Behrengi'nin eserlerinin değerler eğitimi ve dil zenginliği açısından incelenmesi*. (Yayın No.738877) [Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi.] YÖK Ulusal Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Küçükoglu, A., Albayrak, F. ve Serin, N. (2020). Değerler eğitimi bağlamında Türkçe dersi: program ve ders kitaplarının karşılaştırmalı incelenmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 8(4), 1499-1518. <https://doi.org/10.16916/aded.797893>
- Lincoln, Y.S. ve Guba, E.G. (1985). *Naturalistic inquiry*. Beverly Hills, Sage Publications.
- Mammadov, R. (2019). Azerbaycan dili ders kitaplarında değerler eğitimi: Bir içerik analizi. *Azerbaycan Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 23-37.
- Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook* (2nd ed.). SAGE Publications.
- Millî Eğitim Bakanlığı (2019). *Türkçe Dersi Öğretim Programı*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Millî Eğitim Bakanlığı (2024). *Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli: 2024 İlkokul Türkçe Dersi Öğretim Programı*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Özgün Yayınları. (2023). 4. sınıf Türkçe ders kitabı. 23 Ekim 2023 tarihinde <https://www.mebders.com/> adresinden erişilmiştir.
- Öztürk, T. ve Özkan, Z. S. (2018). Hayat bilgisi ders kitaplarındaki metin ve görsellerin değerler açısından incelenmesi. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi - Journal of Qualitative Research in Education*, 6(1), 172-204. <https://doi.org/10.14689/issn.2148-2624.1.6c1s8m>
- Radius Yayıncılık. (2023). 3. sınıf Azerbaycan dili ders kitabı. 30 Ekim 2023 tarihinde <https://www.trims.edu.az/> adresinden erişilmiştir.
- Soylu, N. (2019). *İlkokul 1. sınıf Türkçe ders kitabı metinlerinin değerler eğitimi açısından incelenmesi*. (Yayın No.563577) [Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi.] YÖK Ulusal Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Şerq-Qerb Yayıncılık. (2023). 1. sınıf Azerbaycan dili ders kitabı. 17 Ekim 2023 tarihinde <https://www.trims.edu.az/> adresinden erişilmiştir.
- Şerq-Qerb Yayıncılık. (2023). 4. sınıf Azerbaycan dili ders kitabı. 2 Kasım 2023 tarihinde <https://www.trims.edu.az/> adresinden erişilmiştir.

- Şimşek, Ş. (2020). Çocuk edebiyatı yazarlarının kaleminden değerler eğitimi. Ş. Şimşek ve F. Bulut (Ed.), *Çocuk edebiyatında değerler eğitimi* içinde (s. 9–19). Akademisyen Kitabevi.
- Tehsil NP Yayıncılık. (2023). *2. sınıf Azerbaycan dili ders kitabı*. 25 Ekim 2023 tarihinde <https://www.trims.edu.az/> adresinden erişilmiştir.
- Thornhill, A. (2012). Visual culture and learning: towards a critical visual pedagogy. *Studies in Art Education*, 53(2), 85–97.
- Turan, R. (2016). Türkiye’de bir Azerbaycanşinaslık ocağı: Azerbaycan Kültür Derneği. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 5(3), 1182-1203.
- Uçak, S. (2010). Masalsız toplum ve okulda değerler eğitimi. *Ulusal öğretmen sempozyumu bildiriler kitabı* içinde (s.77-90).
- Urfa, Ö. (2019). *Türkiye ve Azerbaycan’daki ana dili ders kitaplarında yer alan metinlerin değer iletimi bağlamında incelenmesi* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Pamukkale Üniversitesi.
- Yazıcı, E. (2017). Türkçe ders kitaplarında değerler eğitimi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 15(1), 45-60.
- Yılar, R. (2016). İlettiği değerler açısından ilkokul Türkçe ders kitaplarındaki metinler üzerinde incelemeler. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(2), 490-506.
- Yıldırım, A. (2011). Görsel öğretim yöntemlerinin değerler eğitimi üzerindeki etkisi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 9(21), 45-61.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (12. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Üstün Zekâlılar Derneği. (2023). Değerlerin öğretiminde yararlanılabilecek araç ve teknikler. 12 Kasım 2023 tarihinde <https://ustunzekalilar.org/tr/Makaleler/Icerik/68-Degerlerin-Ogretiminde-Yaralanilabilecek-Arac-ve-Teknikler> adresinden erişilmiştir.

Extended Abstract

Introduction

The peace of the society, the ability of individuals in the society to distinguish between right and wrong, to work in cooperation with other people, and to establish correct relationships with each other can only be possible by correctly transferring values to people. Texts are the most convenient source for teaching values to students effectively in primary school Turkish and Azerbaijani language lessons (Coşkun and Derse, 2021). In other words, because texts are richer materials in terms of values, they help students learn more values. In addition to texts, poems and visual elements are also cultural elements that embody social values. The texts and visuals in textbooks contain value education, either explicitly or implicitly (Aslan, Keskin and Önder, 2019).

Primary school time is seen as a sensitive period and the values taught during this period are of great importance (Küçükoğlu, Albayrak, Serin, 2020).

In related studies, only Turkish primary school books were examined in the context of values. There are no studies examining primary school Azerbaijani language textbooks. It is thought that this research will provide a different perspective on the field by comparatively examining the values specific to the Turkish world, the textbooks used in primary school mother tongue teaching in two countries, developing the books within the scope of value education, revealing the value transfer situation in the books, and comparatively examining the values in the textbooks of the two countries.

In this study, it was aimed to comparatively examine the texts and visual in primary school mother tongue books in Türkiye and Azerbaijan in the context of values. Based on this aim, it has been tried to find answers to these questions:

- 1) What values are included in Turkish and Azerbaijani primary school textbooks?
- 2) Is there a difference in the distribution of values to grade levels in Turkish and Azerbaijani primary school textbooks?

Method

This study was carried out with a basic qualitative reseach approach. The texts and visuals were examined based on the values determined by the MEB Root Values (2019) and Schwartz (Schwartz, 1994; Schwartz et al., 2012; cited in Boyacı, Güner and Babadağ, 2017). In this research, the data was obtained from primary school Turkish and Azerbaijani Language (1st-4th grade) textbooks taught in schools in Türkiye and Azerbaijan in 2022-2023. The data of the research was collected by document review method. Documents of this study 1.-4. the classroom are textbooks and the data were collected through these books. Descriptive analysis was used as one of the qualitative data analysis methods in the analysis of the data obtained in the research.

Findings

In line with the purposes of the research, the findings were grouped under two themes: "Findings regarding the values in Turkish and Azerbaijani primary school books" and "Findings regarding the comparison of values in Turkish and Azerbaijani primary school books based on

texts and visuals for different grade levels". When Turkish and Azerbaijani language textbooks were examined in line with the first purpose of the research, it was seen that all values were present, although they were repeated with different frequencies at different grade levels. It has been observed that the distribution of these values in textbooks is unbalanced. The most common values in Turkish primary school textbooks are self-orientation (114), traditionalism (106) and success (91); While the least common values are justice (22) and patience (24), the most common values in Azerbaijani primary school textbooks are self-direction (206), traditionalism (121) and success (118); The least common values were found to be justice (22) and honesty (26). In line with the second aim of the research, the 1st-4th grades of both countries. Grade Turkish and Azerbaijani language books were examined separately and their values in the textbooks of these two countries were compared and presented in tables. In this research, when the texts and visuals in all Azerbaijani and Turkish primary school textbooks were examined, it was observed that the values were mostly conveyed through narrative texts.

Conclusion and Discussion

In this research, when Turkish and Azerbaijani language primary school textbooks were examined, it was seen that all values included in the study were included at all grade levels. It was concluded that the distribution of these values in the textbooks was not proportional.

When the values in the first-grade Turkish and Azerbaijani language textbooks are compared, the value of respect is given more space in the first-grade Turkish book, unlike the first-grade Azerbaijani language book. It has been observed that the values of patience, love, responsibility, helpfulness, patriotism, self-direction, stimulation, success and tradition are included more in the first-grade Azerbaijani language book compared to the first-grade Turkish book. When second grade Turkish and Azerbaijani language textbooks are compared; The values of compliance, self-control and security are given more space in the second-grade Turkish book, unlike the second-grade Azerbaijani language book. It is seen that the values of friendship, patience, love, self-direction, power, success and universalism are included more in the second grade Azerbaijani language book compared to the second grade Turkish book. When the third grade Turkish and Azerbaijani language textbooks are compared, the values of honesty, self-control, love, responsibility, compliance and universalism are given more space in the third grade Turkish book, unlike the third grade Azerbaijani language textbook. It is seen that the values of patience, helpfulness, self-direction, stimulation and success are included more in the third grade Azerbaijani language book compared to the third grade Turkish book. When the fourth grade Turkish and Azerbaijani language textbooks are compared, the values of patience, hedonism and success are given more space in the fourth grade Turkish book, unlike the fourth grade Azerbaijani language textbook. It is seen that the values of respect, patriotism and self-direction are included more in the fourth grade Azerbaijani language book compared to the fourth grade Turkish book.

It has been observed that the values of self-direction, tradition and success are included most frequently in Turkish and Azerbaijani language textbooks, and the value of justice is included the least. In this regard, the result of the study that the value that is found less frequently in primary school Turkish and Azerbaijani language textbooks at all grade levels is the value of justice, coincides with the result of the study conducted by Soylu (2019), which is that the value of justice is found less in the first grade of Turkish.

When Turkish and Azerbaijani primary school textbooks were compared, it was concluded that there were differences in the distribution of values in the textbooks of both countries. With this result of the study; The result of the study conducted by Akdağ and Bozgün (2022) that all ten root values included in TDÖP are in different proportions in the 4th Grade Turkish book coincides with the result.

The fact that the values of self-orientation, tradition and success are the most common values and the value of justice is the least common in the primary school textbooks of both languages is due to the unity of culture, history and language between Turkey and Azerbaijan.

In this study, it was seen that visuals also have an important place in value transfer. In this context; The fact that the visuals obtained in the study conducted by Küçükoğlu, Albayrak and Serin (2020) support the texts in the value class supports the result of this research.

Contribution Rate of the Researchers

The research is based on the master's thesis of the first author under the supervision of the second author. The second author provided guidance at all stages of the research process.

Statement of Conflict of Interest

This study has no conflict of interest with any organization or researcher.